

Türkiye'nin ekonomik krizi

Kurtar Tanyılmaz

1- Giriş

Günümüz dünyasında gerçeğe yalanan, dürüstlikle sahtekârlığın, kurgu ile kurgu olmayanın arasındaki sınırın muğlaklaşmasını ifade eden “hakikat-ötesi” (post-truth) kavramının başta siyaset olmak üzere hemen her alanda yaygınlaştığı bir dönemi yaşıyoruz. Bunda “post-modern” anlatıların ne kadar etkili olduğu bilinmez, ancak günümüz kapitalizminin büyük alt üst oluşlarla sarsıldığı, toplumsal bir krizin derinleştiği böylesi tarihsel dönemlerde burjuva dünyasının gerçeklerle ve olgularla bağının koptuğunun bir işareti olduğunu yadsımak için bir neden olmasa gerek. Günümüz kapitalizminin siyasi ve iktisadi meselelerine olgulardan, somut gerçeklerden hareketle değil, hakikat-ötesi bir tavır içinde yaklaşımın en bilinen örneği olarak elbette akla önce ABD başkanı Trump geliyor; ancak burjuva dünyasının önde gelen başka temsilcilerinin de bu bakımdan hiç de ondan geri kalır yanları olmadığını belirtmek gerekir. Örneğin eski AB Komisyonu başkanı Jean Claude Juncker’in 2011 yılında Avrupa ekonomisinde krizin derinleşmesi karşısında alınması gerekli tedbirler üzerine görüşlerini “iş ciddiye bindiğinde yalan söylemek kaçınılmazdır” diye ifade ettiğini hatırlayalım. Kısa bir süre önce ise eski ABD Merkez Bankası (Fed) başkanı Janet Yellen bir konuşmasında “asla finansal kriz olmayacak diyebilir miyim?” sorusuna şöyle cevap veriyordu: “Belki çok fazla ileri gitmek olarak görülebilir fakat şu an çok daha güvende olduğumuzu düşünüyorum ve (krizin) bizim yaşam süremiz boyunca gerçekleşmeyeceğini ümit ediyorum ve olacağına inanmıyorum”. 70 yaşındaki Yellen ayrıca “yaşamı süresince” 2008 yılındakine

benzer bir finansal kriz beklemediğini de ekliyordu.¹

Türkiye burjuva dünyasında da sorunlara “hakikat-ötesi” kavramını çağrıştıracak bir yaklaşımı sergileyenlerin başında AKP hükümeti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan gelmektedir. 2008 yılındaki dünya finansal krizinin Türkiye'ye etkilerini “teğet geçmekle” niteleyen Erdoğan ve partisi Türkiye kapitalizminin halen içinden geçmekte olduğu krizi, “ekonomi üzerinde oynanan oyunlara”, “faiz lobisine” ya da “dış güçlere” bağlıyor. Halbuki uzun zamandır “geliyorum” diyen bir krizle karşı karşıyayız. Aşağıda krizin varlığına dair bir dizi olgusal kanıtı başvuracağız, ama Erdoğan'ın “kriz kriz sakın ha, hepsi manipülasyon” ifadesi bile bir şeyleri gözlerden saklama çabasını yeterince ortaya koymuyor mu? Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz. Madem kriz yok; “biz bize yeteriz”; o takdirde neden Erdoğan önce kendisi sonra damadı Hazine ve Maliye Bakanı Albayrak İngiltere'ye uluslararası mali yatırımcılarla görüşmeye gittiler? Neden Mc Kinsey danışmanlık şirketine, daha sonra vazgeçilmiş olsa da, denetim yetkisi verildi? Neden Erdoğan, İstanbul'da görüştüğü Amerikan şirketlerinin temsilcilerine “serbest piyasadan taviz yok” güvencesi vermeye çalıştı?

Oysa AKP hükümetinin ve Erdoğan'ın gerçeklerin üzerini örtme çabaları karşısına, Türkiye toplumunun büyük çoğunluğunu oluşturan emekçi halkın bu krizin etkilerini her gün daha ağırlaşan koşullarda yaşadıkları gerçeği dikiliyor; mızrak çuvala sığmıyor. Emekçilerin alım gücü her geçen gün azalıyor, yoksullaşma, işsizlik, işini kaybetme olasılığı ve borç yükü artıyor. Bizzat devletin resmi verileri olarak TÜİK'in Yaşam Koşulları Araştırması, 54, 6 milyon kişinin “konut masrafı altında ezildiğini”, 47, 5 milyon kişinin “borçlarını ve taksitlerini ödemekte zorlandığını”, 26,8 milyon kişinin “sofraya iki günde bir, bir kap et yemeği koyamadığını”, 25 milyon kişinin “beklenmedik harcamaları karşılayamadığını”, 16,3 milyon kişinin “ısınma giderlerini karşılayamadığını” ortaya koyuyor.²

Bu krizin asıl yükünü çekenlerin, gerçeklerden kopuk ve burjuvazinin çıkarlarının üzerini örten bu yaklaşım karşısında “faturayı kimin ödeyeceği” konusunda berrak bir bakışa sahip olmaları can alıcı önem taşıyor. Bu yazı ile amacımız, Türkiye kapitalizminin yaşadığı krizin hangi evresinde bulunduğumuzu, bu krizin nereden kaynaklandığını ve büyük burjuvazinin ve AKP hükümetinin bu kriz karşısında yakın gelecekteki hedeflerini ve nihayet krizin işçi sınıfı üzerindeki etkilerini ortaya koymak. Zira ancak krizin olası sonuçları hakkında berrak ve gerçekçi bir tablo Türkiye işçi sınıfını önümüzdeki dönemde nelerin beklediğine ve nasıl bir mücadele hattı izlenmesi gerektiğine ışık tutabilir.

¹ *Milliyet*, 29.06.2017.

² <http://t24.com.tr/yazarlar/yalcin-dogan/ekonomik-krize-care-yine-baska-bahara,20471>, 21.09.2018.

2- Dış borç krizinden durgunluğa doğru

Gerek İMF gerekse Goldman Sachs, Fitch gibi emperyalist mali sermayenin çeşitli temsilcileri son birkaç yıldır yayınladıkları raporlarda devamlı “ekonomi fazla ısındı”, “ekonomi aşırı ısınmaya devam ediyor” gibi açıklamalarla Türkiye ekonomisinin ağır bir krize doğru ilerlediği öngörüsünde bulunuyorlardı. Bu öngörüye dair başvurdukları göstergelerin başında cari açığı ve özel sektörün dış borçlanmasındaki devasa artışlar geliyordu. Öte yandan Türkiye ekonomisi geçtiğimiz 10 yıla yakın süredir sürekli olarak dünya ekonomisi içinde en “kırılgan” ekonomilerin başında yer alıyordu. Kırılganlık kavramı, uluslararası finans çevrelerinde, bir ülkeye borç (kredi) verenlerin, söz konusu ülkede dış borçların düzenli artması durumunda ve açtıkları kredinin (en azından kendilerine vaat edilen getiri düzeyinde) ödenmeme riski altında sermayelerini hızla geri çağırma olasılığını ifade etmektedir. Türkiye ekonomisine bu kavram düzeyinde baktığımızda dış ticaret açığının, bu açığın milli gelire oranının, dış borç stokunun ve bunun milli gelire oranının geçtiğimiz yıllar boyunca sürekli arttığını görmekteyiz. OECD’nin dış şoklara (ekonomik krizler ya da sermaye kaçışları) karşı en duyarlı ülkeler olarak gördüğü dokuz ülke arasında Türkiye, cari açığının milli gelire oranı ve dış borçları en yüksek, enflasyon oranı ise ikinci en yüksek ülke konumunda.³ Buna karşılık döviz rezervlerinin milli gelire oranı en düşük ülkelerden birisi yine Türkiye’dir.⁴ Böylesi yüksek düzeyde döviz borcu olan bir ekonominin ancak uluslararası yatırımcılara yüksek faiz sunarak ve parasının değerinin düşmemesini sağlayarak (enflasyon oranını düşük tutarak) yabancı sermayenin kaçış olasılığını engelleyebileceği açıktır. Yazının bu aşamasında TL’nin neden değer kaybettiğini (2018 başından beri TL’nin değer kaybı yüzde 60’a yaklaştı), çoğu özel sektöre ait (toplam dış borç içindeki payı yüzde 68) dış borçların (500 milyar dolar civarında) neden bu kadar arttığını ve dış ticaret açığının yıllardır neden sürekli artmakta olduğunu ilerde cevaplamak üzere şu noktayı açıklığa kavuşturalım. Somut olgular ışığında, içinde bulunduğumuz krizin bu aşamada bir dış borç krizi, bir döviz krizi olarak nitelendirilmesi gerekmektedir. Bu tespit eldeki olgular ışığında her türlü “komplo” iddiasının olgusal düzeyde mesnetsiz olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir. Zira bir kez ekonominin yıllardır bu kadar “kırılgan” bir yapıda ise, komplo olsun ya da olmasın zaten her türlü dış müdahaleye açık demektir.

Bu dış borç krizini Türkiye kapitalizminin daha önce yaşadığı krizlerden ayıran en önemli unsurların başında, krize yol açan ana etkenin daha önceki

3 Ağustos 2018 yılı itibariyle cari açığın milli gelire oranı yüzde 6,96, 1990’da yüzde 26 olan dış borcun milli gelire oranı yüzde 51 ve enflasyon oranı ise yüzde 16 idi.

4 Ağustos 2018 itibariyle döviz gelirlerinin milli gelire oranı yüzde 12 olarak gerçekleşmiştir. Üstelik Haziran 2018’de 124 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervinin üç ayda 35,3 milyar dolar eriyerek 88,7 milyar dolara düştüğünü de ekleyelim. (13.09.2018)

1994, 1998-99 ve 2001 krizlerinde olduğu gibi devletin değil, özel sektör borçlanmasının yüksek olması gelmektedir. Bu dış borç krizinin yakın gelecekte, şimdiden çeşitli sektörlerden büyük şirketlerin iflas erteleme başvuruları ile belirtilerini izleyebildiğimiz bir reel sektör krizine dönüşmesi ve üretim alanında yaşanacak bu krizin hızla reel sektör şirketlerine kredi veren bankacılık kesimine de bulaşarak bir ikiz krize yol açması güçlü bir olasılıktır. Reel sektör firmalarının iflas etmeleri ve onlara borç veren bankaların da iflasın eşiğine gelmeleri durumunda devletin bankaları kurtarma girişimi söz konusu olacaktır; böylece özel sektörün borcunun büyük kısmının kamulaştırılması gündeme gelecektir. Bunun da devletin bütçe açığını ve kamu borcunu artıracaklarını öngörebiliriz.⁵ Halen ekonominin hem enflasyonun artmakta olduğu hem de hızla durgunlaştığı bir evreyi ifade eden stagflasyon içinde bulunduğunu söylemek mümkündür. Önümüzdeki aylarda ekonominin büyüme hızının daha da yavaşlayacağına ve durgunluğun yayılacağına dair güçlü işaretler söz konusudur.

Bir ülkenin kredi riskinin temel göstergesi olan risk primi (CDS) Türkiye için, Gelişmekte Olan Ülkelerin (GOÜ) çoğunun üstüne çıkarak 492 puan ile rekor seviyelere ulaşmıştır (24.09.2018). Öte yandan ekonominin seyrine dair önemli öncü göstergelerden biri olan reel kesim güven endeksi son 10 yılın en düşük seviyesindedir (24.09.2018), tüketici güven endeksi ise küresel kriz sonrasında en düşük düzeyine inmiş durumdadır (26.10.2018). Hem OECD'nin (yüzde 0.5) hem İMF'nin (yüzde 0.4) büyüme öngörülerini 2019 yılında Arjantin'in yanı sıra Türkiye'nin de küçüleceği yönündedir. Yeni Ekonomik Program'ın işsizliğin 2019 yılı sonunda yüzde 12.1 olacağına dair iyimser öngörüsü, daha şiddetli bir işsizlik artışına hazırlıklı olmamız gerektiği yönünde uyarıcı niteliktedir. Bankacılık sektöründe kredi hacmi azalırken, batık kredi miktarının hızla artması, kapasite kullanım oranının yüzde 76.2'ye düşmesi, İSO Türkiye imalat sanayi satın alma yöneticisi endeksi PMI'nın Eylül ayında 42.7'ye düşmesi (50'nin altındaki değerlerin daralma anlamına geldiği ve Nisan 2009'dan beri görülen en düşük değer olduğu düşünülecek olursa), üretimin, yatırımların ve tüketimin iyice yavaşladığına, ekonominin hızla “soğuduğuna” işaret etmektedir.

3- Ekonomik krizin Türkiye'ye özgü nedenleri ya da sorumlu kim?

Krizin nereden kaynaklandığını ortaya koyarken, yukarıda belirttiğimiz gibi “dış güçler” ve “faiz lobisi” gibi komplocu etkenlere başvurmayacaksak, şu soruya cevap vermemiz gerekiyor. İçinde bulunduğumuz (ve giderek bütün toplumsal alanları etkisi altına alan) ekonomik kriz, muhalefet çevrelerinde de benimsenmiş olduğu gibi “AKP rejiminin krizi” midir yoksa Türkiye ekonomisinin yapısal

⁵ Hükümetin takipteki krediler için bankalara yardıma hazırlandığı yönündeki haberler (17.09.2018) bu konudaki öngörülerimizi destekler niteliktedir.

sorunlarının bir ürünü müdür?

Yukarıda Türkiye kapitalizminin krizinde ekonominin yıllardır “kırılgan” bir yapıda olduğunu, bunun en önemli göstergelerinin de sürekli artan dış ticaret açığı ve özel sektörün dış borçlanması olduğunu belirtmiştik. O takdirde cevaplamamız gereken soru, krizin nedenini ya da sorumlusunu tek adama dayalı, otoriter bir rejimde mi, AKP hükümetinin politik tercihlerinde mi, ya da izlediği ekonomi politikalarında mı yoksa Türkiye kapitalizminin dünya ekonomisi ile bütünleşmesinin yarattığı yapısal çelişkilerde mi aramamız gerektiğidir.

Yaşananlara meselenin farklı boyutlarını dikkate alarak ve krizin asıl nedeni ile bunu tetikleyen ve/veya şiddetlendiren etkenleri ayırarak bakmakta fayda olduğu kanaatindeyiz. En temelinde bu krizin arka planında büyük ölçüde dünya ekonomisinin giderek derinleşen bir depresyon karakteri taşıması yatıyor. Dünya ekonomisi 2008’deki finansal krizle birlikte bu büyük depresyonun daha da derinleştiği bir evreye girmişti. Aradan 10 sene geçmesine rağmen bu krizden çıkmak bir yana dünya ekonomisinin durgunlaşma eğiliminin çeşitli ekonomilerdeki kısmi düzelmelere ve yoğun devlet müdahalelerine rağmen devam ettiğini söyleyebiliriz.⁶ Bazı ülke ekonomileri daha hızla büyürken, bazıları daha yavaş büyüyor. Ama genel anlamda ileri kapitalist ülkelerde sabit sermaye yatırımlarının, işsizliğin ve bir bütün olarak dünya ticaret hacminin seyrine baktığımızda olumlu bir gelişmeden söz etmek mümkün değil. En son İMF raporunun da ortaya koyduğu gibi önümüzdeki sene için dünya ekonomisinin büyüme hızında ciddi bir azalma öngörülüyor. Hatta 2019 ve 2020 için tekrar ekonominin daralması (resesyon) ihtimalinden söz ediliyor.

Burada dünya ekonomisine ilişkin mevcut koşulların neden bütün ekonomileri aynı düzeyde etkilemediği, Arjantin, Türkiye gibi ekonomileri daha fazla etkilediği sorulabilir. Bu sorunun cevabı söz konusu ekonomilerin dünya kapitalizmiyle ilişki kurma biçimlerinin yarattığı bir dizi çelişki ve gerilimde yatıyor. 1970’lerden itibaren kapitalizmin uzun bir krize girmesi karşısında uluslararası burjuvazi neoliberalizm adı altında bir strateji benimsedi. Gerek sermaye hareketlerini serbestleştirerek gerekse de dünya işçi sınıfı bağrında rekabeti artırarak artı değer oranını yükseltmek; böylece krizden çıkmak hedefleniyordu. İşçi sınıfına saldırı niteliğindeki bu strateji Türkiye burjuvazisi tarafından da 12 Eylül darbesinin sınıfsal güç dengelerini değiştirdiği koşullarda benimsendi. Gelgelelim “okyanusa açılan taka” misali, dünya kapitalizmi içinde görece daha az gelişkin ve teknolojik olarak geri olan Türkiye kapitalizmi diğer ekonomilerle rekabet etmekte zorlanıyor ve sürekli dış ticaret açığı veriyordu. İhracat artıyor, ülkeye döviz giriyor, buna mukabil ithalat daha fazla artıyor ve ülkeden daha fazla döviz çıkıyordu. Dış ticaret açığını finanse etmek için dışarıdan borç bulmak zorunluluğu, bir anlamda

⁶ Dünya ekonomisindeki durgunlaşma eğiliminin arkaplanı hakkında Sungur Savran’ın bu sayıdaki yazısına bakılabilir.

dış finansmana bağımlılık kendini dayatıyordu. 2001 krizinden itibaren, İMF ile yapılan anlaşma çerçevesinde Kemal Derviş'in göreve getirilmesiyle yapılan düzenlemeleri harfiyen benimseyen AKP hükümeti, Merkez Bankası'nın "bağımsızlığı" üzerinden bu sürecin yarattığı sarsıntılara istikrar kazandırmaya çabaladı. Türkiye kapitalizminin uluslararası piyasalarla kurduğu ilişkinin mekanizması şöyle işliyordu: Dışarıdan ucuza kredi bulabilmek için dünya piyasalarından daha yüksek faiz vereceksiniz ve sizin ülkenize döviz getirenlere, belli bir süre sonra parasını geri istediği zaman o paranın değeri düşmeden, yani enflasyonu düşük tutarak geri ödeyeceksiniz; bu konuda uluslararası sermayeye güven vermeniz lazım. İşte Merkez Bankası'nın "bağımsızlığı", bu "güveni" tesis etmeye dönük para politikalarının uygulanmasını ifade ettiği ölçüde, aslında uluslararası finans çevrelerine bağımlılığın açık bir göstergesidir.

Rekabet gücü sınırlı olan bir ekonominin korunaksız bir şekilde dünya pazarına açılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan dış ticaret açığını kapatmak için ihtiyaç duyulan dövize yüksek faiz vermek gerektiğinden bahsettik. Bununla birlikte neoliberalizm stratejisini benimsemenin bir gereği olan sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi Türkiye gibi ekonomilerde bir çelişkiyi bağrında taşır: Daha yüksek faiz peşinde koşan uluslararası yatırımcıların sermaye girişleri TL'yi aşırı değerlendirerek ithalatı teşvik eden, bu anlamda ithalata bağımlı bir üretim yapısına yol açmaktadır. Zira TL çok değerlenince, dolar ya da avro cinsinden fiyatlar Türkiye'deki alıcılar için TL cinsinden düşmekte, yabancı malların fiyatları düşünce de firmalar açısından ithalat daha cazip hale gelmektedir. Bu ilişki biçimi aynı zamanda bu ülke ekonomilerini uluslararası finans sistemine giderek daha bağımlı kılmakta ve onları daha "kırılgan" hale getirmektedir. Burada asıl kritik nokta şudur: Aslında bu tür yabancı sermaye girişlerine bağımlı bir sermaye birikimi büyük burjuvazinin işine gelmektedir, zira bu koşullarda yine de görece kârlı bir üretim yapılabilir. Ancak bir bütün olarak baktığımızda ve son 25 senede yaşadığımız beş krizde olduğu gibi, faturanın Türkiye ekonomisine ve kamu kaynakları üzerinden Türkiye'nin emekçi halkına kesilmesi, dünya pazarıyla kurulan bu ilişki biçiminin sınıf karakterini ortaya koymaktadır.

Sürekli artan cari açığın ve dış borçların Türkiye burjuvazisinin dünya kapitalizmiyle bütünleşme biçiminin yarattığı çelişkilerin ürünleri olduklarını ve bu bakımdan **yapısal** ve **kronik** bir soruna işaret ettiklerini, sadece son senelere ve AKP hükümetine özel bir durum olmadığını belirttik. Yani asıl sorumlu kapitalizm ve dünya kapitalist sistemi içinde yer edinmeye çalışan Türkiye burjuvazisidir. Ancak bu tespitimiz AKP hükümetinin de bu süreçte önemli rol oynadığı ve sorumlukta payı olduğu gerçeğine gözlerimizi kapamamıza yol açmamalıdır. Evet, cari açık sorunu 30 senedir var; ancak AKP döneminde bu

sorun katlanarak büyümüştür;⁷ zira AKP hükümetleri de yukarda özetlemeye çalıştığımız stratejiyi ve piyasa kurallarını benimsemiş ve uygulamışlardır.

Şimdi meselenin diğer bir boyutuna değinmek gerekiyor. AKP'nin izlediği politikalar ve tercihleri büyük ölçüde uluslararası piyasaların kurallarıyla örtüştüğü ve AKP hükümetleri yıllarca ekonomi alanında sarsıcı bir krizle karşılaşmadıkları halde, neden son bir kaç yıldır ciddi bir kriz riskiyle karşı karşıya kalmışlardır? Burada iki ana dinamiğin belirleyici olduğu kanısındayız. Bir iç dinamik olarak AKP'nin izlediği ekonomi politika ve tercihleri elbette belirleyici olmuştur. AKP hükümetinin ve Erdoğan'ın iktidarının gücünü artırmasında inşaat, enerji ve altyapı yatırımlarının dışarıdan gelen ucuz faizli kredilerle finanse edilmesinin, ekonominin bu sayede hızla büyümesinin, hane halkının borçlandırılarak iç talebin artırılmasının ve nihayet kamu ihaleleri üzerinden bu kredilerin İslamcı ve/veya “yandaş” sermaye gruplarına yönlendirilmesinin rolünü yadsıyamayız. Ancak bu iç dinamiğin **sınırını çizen** ana dış dinamik, dünya ekonomik krizinin daha da derinleşmesini ertelemeye dönük bir önlem olan parasal genişlemeye⁸ ABD Merkez Bankası Fed'in son veriyor olması ve 2015 yılından itibaren adım adım faizleri yükseltmeye başlamasıdır. “Bol para, ucuz faiz” döneminin sonuna geldiği andan itibaren uluslararası finans çevreleri Gelişmekte Olan Ülkelerden (GOÜ) sermayelerini yavaş yavaş çekmeye başlamışlar ve başta ABD olmak üzere faizlerin görece yüksek olduğu merkez ülkelere kaydırmışlardır.⁹ Türkiye gibi yüksek döviz ihtiyacı olan, bu nedenle uluslararası finans sistemine bağımlı olan bir ekonominin kapitalizmin kurallarına uyacaksa, yapması gereken faizleri yükseltmektir. Oysa uluslararası piyasaların kurallarına yıllarca uyan, adeta neoliberalizme teslim olan AKP hükümeti ve Erdoğan, onun gereğini yerine getirmeme çabası içine girmiştir; “NATO ile Rabiacılık arasında, Wall Street’le İslami bankacılık arasında, faizle oynamakla Merkez Bankası’nın bağımsızlığı arasında”¹⁰ sıkışıp kalmıştır.

7 1923'ten 2002'nin sonuna kadar geçen 80 yılda Türkiye toplamda 247 milyar dolar dış ticaret açığı verirken, AKP'yle geçen 15 yılda, 2017 sonu itibarıyla toplam dış ticaret açığı 967 milyar dolara ulaşmıştır (*Cumhuriyet*, 20.02.2018).

8 Türkiye dâhil pek çok gelişmekte olan ekonomide özel şirket ve banka borçlarının hızla artmasına yol açan bu süreçle birlikte 2008'den 2018'e küresel borç stoku %75 büyüyerek 250 milyar dolara ulaştı. Küresel borç stoku içinde, gelişen piyasalar (emerging markets) denilen ülkelerin payı 2008'den 2018'e yüzde 7'den yüzde 26'ya çıktı. (Güven Sak, *Dünya*, 17.09.2018).

9 Söz konusu dönemin yol haritası temelinde, 2019 sonu itibarıyla Fed'in küresel piyasalardan toplamda 1 trilyon doların üzerinde likidite çekmiş olacağı tahmin edilmektedir. İMF'nin bu konudaki yakın zamanlı bir çalışmasına göre faiz artırımları ve bilanço küçültme GOÜ'ye sermaye girişlerini önümüzdeki iki yılda 70 milyar dolar kadar azaltacak (https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/financial-services/Ekonomik-Gorunum_Ocak-2018.pdf). Gelişmekte olan piyasalara odaklı fonlardan sermaye çıkışı 1,5 yılın en yüksek seviyesine ulaştı (*Dünya*, 18.06.2018).

10 Sungur Savran, *Gerçek*, “Dolar neden yükseliyor? Ya da Türk lirasının baş aşağı düşüşü (3): Wall Street ile İslami finans arasında kalakalmak”, 27.05.2018

Özetle yaşamakta olduğumuz ve daha derinleşeceğini öngördüğümüz bu ekonomik krizin asıl sorumlusu kapitalizm ve bir bütün olarak Türkiye büyük burjuvazisi iken, bu krizi tetikleyen ve diğer ülkelere kıyasla daha şiddetlendiren etken büyük burjuvazinin bir diğer kanadının temsilcisi olan AKP hükümeti ve Erdoğan'ın değişen koşullar karşısında yaşadığı çelişkidir. Daha üst bir perspektiften bakıldığında ise bu kriz Türkiye büyük burjuvazisinin sermaye birikimi üzerine verdiği mücadele ve çatışmaların da bir ürünüdür. AKP genellikle büyük burjuvazinin ortak ve genel çıkarları doğrultusunda hareket etmekle birlikte, burjuvazinin İslamcı fraksiyonunun temsilcisi olarak aynı zamanda stratejik olarak farklı ittifaklar peşindedir. Ortadoğu'da ve Afrika'da Batı ittifakına alternatif arayışı, kurduğu farklı ilişkiler sürekli ayağına dolanmaktadır. Bir yandan NATO ülkesiniz, ancak diğer yandan Rusya'dan füze alıyorsunuz, AB sizin asıl pazarınızken, Ortadoğu ülkeleriyle ticari ilişkilere ağırlık vermek istiyorsunuz. Bu gibi çelişkiler, krizin asıl nedeni olmasa da daha da derinleşmesine ve diyalektik olarak adım adım AKP rejiminin kendisinin de krize girmesine yol açmaktadır.

4- Acı ilacı kim içecek?

AKP hükümetinin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kriz karşısında baştan beri tavrı, yukarıda da belirttiğimiz gibi, krizi inkâr etmek, sorumluluğu “dış güçlere” atmak ve kitlelerde krizin “teğet geçeceği” izlenimini yaratmak olmuştur. Yalnız tavrı başka, somut davranışlar başkadır. Hükümetin Türk lirasının hızla değer kaybetmesi ve döviz rezervlerinde belirgin azalma karşısında gerek yurt dışında gerekse de ülke içinde uluslararası sermaye çevreleriyle yaptığı ilk temaslar söz konusu çevrelere güven vererek bu süreci aşmayı planladığını göstermektedir. Hazine ve Maliye Bakanı Albayrak'ın “piyasayla kavga ederek değil, güçlü bir iletişimle yürüyeceğiz. Bu dönemin anahtar kelimesi ‘uyum’ olacak” ifadesi, daha en baştan piyasalara bağlılığın ilanı anlamına gelmektedir.

AKP'nin yol haritasını ortaya koyması bakımından önemli bir gösterge daha önce Orta Vadeli Program (OVP) denilen Yeni Ekonomi Programı'dır (YEP). Bu programın ana yönelişi, döviz ve Türk lirasında bir likidite krizi çıkmasını önlemeye, ihracatı artırmaya ve özel sektörün borcunu kamuya yüklemeye dönük tedbirlerle krizden çıkmaktır, en azından belli bir süre (belki de önümüzdeki seçimlere kadar) krizi ertelemektir.

Bu yöneliş TÜSİAD'ın “yeni dönemin önceliği finansal sistemin istikrarının sağlanmasıdır” açıklamasıyla uyumludur. Mc Kinsey¹¹ ile daha sonra vazgeçilmiş olsa bile anlaşma yapılmış olması, “İMF'siz İMF programı” denilen yeni bir

11 Mc Kinsey'in “başarı hikâyesi”nin arkasında şirketlere “kemer sıktırmaya”, yani sömürüyü daha fazla artırmaya dönük önlemleri dayatan bir tür “kayyum” olmasının yanı sıra şirketlerle ve devletlerle ilişkilerinde bir dizi yolsuzluk vakası bulunduğu da belirtmek gerek.

istikrar paketinin hayata geçirilmesi, İMF programlarından aşına olduğumuz üzere “kemer sıkma” politikalarının uygulanması demektir ve Erdoğan’ın “ülkeyi bir A.Ş. gibi yönetme” niyetiyle de uyumludur. Kamunun denetiminin önemli bir unsuru olan Sayıştay ve TBMM’nin işlevlerinin yabancı bir denetim şirketine devredilmesine yönelmiş olmak bile, Erdoğan’ın ileri sürdüğü “biz bize yeteriz” gerekçesinin hamasetten öteye gidemeyeceğinin, asıl belirleyici olanın piyasalara güven verme kaygısı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Ege Cansen büyük burjuvazinin fikri dünyasını iyi temsil eden liberal bir iktisatçı olarak izlenmesi gereken politikayı gayet güzel ifade ediyor: “Mevcut şartlar altında alınması gereken para-fiskal karar, **parayı gevşetip, bütçeyi sıkıktır**”. Bu ifade ne anlama gelmektedir? Batmakta olan şirketleri, bankaları kurtarmak; kamu harcamalarında ise özellikle sosyal harcamalarda bütçeyi kısmak. Yazısının sonunda ise açık açık “bunun sonucunda **şirketler rahatlayacak-halk sıkışacaktır**. Acı ilacı içmeyen, acı sona razı olur” diye yazıyor.¹²

AKP hükümetinin ortaya koyduğu YEP’in bu acı ilacı toplumun dörtte üçünü oluşturan emekçilere içirme politikasıyla oldukça uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. YEP’te öngörülen vergilerin tabana yayılacağı, zorunlu BES uygulamasının hayata geçirileceği, memurlara “performansa dayalı kamu istihdamı” adı altında esnek çalışma koşullarının getirileceği gibi önlemlerin yanı sıra işten çıkartmalar ve hayat pahalılığı da işçi sınıfı üzerindeki yükün daha da artacağı anlamına gelmektedir.

Bir an için önümüzdeki yıllarda dünya ticaret hacminin daha da daralacağı, ticaret savaşlarının her geçen gün daha da şiddetleneceği öngörüsünü bir kenara bırakalım; ihracat artışı ile krizden çıkma stratejisinin gerçekçi olduğunu varsayalım. Bu durumda şöyle bir sorun gündeme gelir: İhracatın ithalata bağımlı olduğu bir üretim yapısını dönüştürmek nasıl mümkün olacaktır? YEP ithalatı azaltmayı, yerli üretimi teşvik etmeyi öngörmektedir. Oysa 16 yıldır iktidarda olan AKP hükümetlerinin bu konuda en ufak bir ilerleme kaydedemediğini, başta ara girdiler ve enerji olmak üzere ithal ürünlere olan bağımlılığın her geçen gün arttığını,¹³ dış ticaret açığının bu nedenle yıllardır artmakta olduğunu yukarıda belirtmiştik. “Katma değeri yüksek ürünler ihraç edelim” hedefi de 30 senedir gündemden düşmüyor. Ancak bugüne kadar bu konuda somut bir gelişme kaydedilmemişken, yerli ürün seferberliği AKP’nin aklına neden 16 sene sonra gelmektedir?

Bunun altında yatan ana nedenin, Türkiye burjuvazisinin ister Batıcı ister İslamcı kanadının olsun, 1980’lerden itibaren dünya kapitalizmiyle daha fazla bütünleşme ve böylece dünya artı değer pastasından daha fazla pay kapabilme

¹² Ege Cansen, *Sözcü*, 04.10.2018.

¹³ Türkiye’nin ihracatının ithalata bağımlılık oranı yüzde 65-70 civarındadır. Bunun anlamı, ihra-cata konu 100 birim mal üretebilmek için yüzde 65-70 oranında ithal ara malı kullanıldığıdır.

çabası olduğunu vurgulamıştık. Uluslararası rekabet gücü sınırlı, teknolojik açıdan görece geri bir kapitalist ekonominin Gümrük Birliği üzerinden uluslararası sermaye ile ilişki kurmasının doğurduğu en önemli sonuç şuydu: Daha çok artı değer elde edebilmek, bir yandan dünya finans çevrelerinden daha çok borçlanabilmeyi öte yandan Türkiye işçi sınıfı üzerinde yoğun bir baskı kurabilmeyi bir önkoşul olarak gerektirir. Bunun da geçmiş krizlerin de ortaya koyduğu gibi yapısal sınırları vardır.

Bu burjuva yöneliştten çıkılabilir elbet, ancak bunun için her şeyden önce kapitalist üretim ilişkilerinin dışına çıkmayı hedefleyen bir siyasi irade gerekir. “Biz bize yeteriz” gibi hamasi lafların ötesinde mevcut kapitalizme özgü bağımlılık ilişkilerini değiştirecekseniz işe sermaye kontrolleri uygulayarak, Gümrük Birliği'nden çıkarak başlamanız gerekir. AKP hükümetlerinin yapısal bir sorun olan ihracatın ithalata bağımlılığına dayalı üretim yapısında köklü bir değişim yönünde somut bir adım atıldığını görmediğimize göre, geriye, eğer krizden çıkışta ihracat artışı hedefleniyorsa, ücretleri baskılamaktan ve işten çıkartmaları tırmandırmaktan başka bir yol kalmıyor demektir.

Şu ana kadar atılan adımlar da bu kanımızı doğrular niteliktedir. Kıdem tazminatının fona aktarılması başta olmak üzere işçileri işe kolayca alıp, kolayca atmaya hedefleyen “yapısal reformları” yeniden hayata geçirme girişimleri, İşsizlik Fonu'na ait paranın kamuoyundan saklanarak kamu bankalarına kaynak olarak aktarılması, Ankara Sanayi Odası (ASO) başkanının “bu borç 80 milyon borcudur” ya da “işçinin maaşını devlet ödesin” ifadeleri, “maaşlar altı ay süre ile İşsizlik Fonu'ndan ödensin” talepleri hem hükümetin hem de işverenlerin gözlerini emekçilerin cebine dikmiş olduklarına işaret etmektedir.

Türkiye burjuvazisi aslında uzunca bir süredir işgücü maliyetlerini aşağı çekerek Avrupa'nın üretim üssü olma yolunda rekabet gücünü artırmak amacıyla “Türkiye'yi Avrupa'nın Çin'i yapma” özlemini dile getiriyordu.¹⁴ Daha önce OHAL koşullarında, günümüzde de ekonomik kriz koşullarında çalışma yaşamı adeta esir kampına dönüştürülmek istenmektedir. Kısa zaman önce taşeronun taşeronuna dayalı bir köle sisteminin uygulandığı 3. Havalimanı işçilerinin bu ağır koşullara isyan etmesine yönelik gözaltı ve tutuklamalar önümüzdeki dönem açısından uzunca bir süredir uygulanan “ekonomik sıkıyönetim”in, “sopayla ekonomi yönetimi”nin devam edeceğini göstermesi bakımından çarpıcı bir örnek

14 Eski TÜSİAD başkanı Ömer Sabancı, “Türkiye Avrupalı KOBİ'lerin Çin'i olabilir” (*Hürriyet*, 29.06.2006), Güler Sabancı, “Avrupa'nın Çin'i artık biziz” (*Hürriyet*, 23.01.2011), eski Ekonomi bakanı Zafer Çağlayan, “Gelecekte Türkiye Avrupa'nın Çin'i olacak” (*Hürriyet*, 09.02.2011), “Türkiye dinamik genç nüfusu, ucuz işgücü sayesinde bir tür ‘Avrupa'nın Çin'i’ olarak algılanıyor” (*Fortune*, 29.05.2015). Avrupa ülkeleri arasında en düşük asgari ücretin (*Evensel*, 29.08.2018), OECD ülkeleri arasında (ortalama 1765 saat) en uzun çalışma saatlerinin Türkiye'de (1855 saat) olduğuna (*Cumhuriyet*, 21.12.2017) bakılırsa Türkiye burjuvazisi bu hedefinde ne yazık ki epey yol almışa benziyor.

teşkil etmektedir.¹⁵

5- Acı sona razı olmamak için: Sınıf mücadelesi!

Yukarıda krizin arka planında öncelikle dünya kapitalizmin krizinin yattığını; bunun Türkiye ekonomisi üzerindeki sarsıcı etkilerinin ise Türkiye büyük burjuvazisinin ve Erdoğan liderliğindeki AKP hükümetinin (farklı önceliklerle de olsa) uluslararası sermaye ile işbirliği çabalarının bir ürünü olduğunu ortaya koymaya çalıştık. Krizin etkilerinin daha da sarsıcı hale gelmesini ise burjuvazinin kendi içinde verdiği mücadelenin bir çelişkisi olarak AKP/Erdoğan'ın politik tercihlerine borçlu olduğumuzu belirttik. Bu tespitler ışığında krizin sorumlusunun öncelikle Türkiye büyük burjuvazisi, sonra da AKP iktidarı olduğu sonucuna vardık.

Bu söylediklerimiz krizin ne “tek adam rejimi”nden ne de AKP'nin yanlış ekonomi politikası tercihlerinden ve yönetim hatalarından kaynaklandığı anlamına geliyor. Bu krizin, Türkiye kapitalizminin sermaye birikiminin tıkanmasının ve bunu aşmak üzere verilen mücadelenin bir ürünü olduğu ölçüde en temelde sınıfsal bir nitelik taşıdığını ileri sürebiliriz. O takdirde yürütülecek mücadelenin de öncelikle sınıfsal temelde olması; krizin sorumlusu kimse faturayı onun ödemesi hedeflenmelidir. Bu borçlar %1'in borcudur, %99'un değil! Dış borçlar, eşitsiz kapitalist üretim ilişkilerinin bir parçası olmak için çabalayan Türkiye burjuvazisinin, uluslararası finans çevrelerine bağımlı olmasının bir ürünü olduğu için sürekli artmış, toplumsal refahın önünde bir engel haline gelmiştir.¹⁶

Dünya ekonomisinde krizin derinleşmekte olduğu, dünya ticaret savaşlarının kızıştığı, “ehven-i şer” politikalarının, farklı sınıflar arasında uzlaşım imkânlarının yok denecek kadar azaldığı koşullarda çözüm ancak **sınıfsal** bir temelde mümkün olabilir. Sınıflar arasındaki güç dengelerinin belirleyici olacağı böylesi bir dönemde işçi ve emekçilerin iktidarı, her şeyden önce bir avuç yerli ve yabancı büyük bankanın ve sermaye grubunun aldığı dış borçların ödenmesini reddetmeli, bu borçların kamu bankaları üzerinden emekçi sınıfa ödetilmesine kesinlikle karşı çıkmalıdır. Bankaların ve şirketlerin zararını emekçilerin değil, patronların ödemesi talep edilmeli; aksi takdirde söz konusu bankalar ve şirketler işçi denetiminde kamulaştırılmalı, Gümrük Birliği'nden çıkılmalı, sermaye

15 AKP'nin iktidara geldiği 2002'den beri 192 bin işçinin grevi yasaklanırken, bunun 154 bini iki yılı aşkın süredir devam eden OHAL döneminde gerçekleşti. Başka bir ifadeyle 14 grevin 6'sı OHAL döneminde engellendi (*Cumhuriyet*, 15.06.2018).

16 İşsizlik oranı YEP'in 2019 öngörüsünde bile (yani iyimser ve resmi rakamlarla) yüzde 12.1 olarak belirlenmiştir. Gerçek rakamın çok daha yukarılarda olduğu açıktır. Hanehalkının borçluluğu her geçen gün artmış, hanehalkı borcunun harcanabilir gelire oranı 2002 yılında yüzde 4.7'den 2018 yılında yüzde 50'ye çıkmıştır. Birleşik Kamu-İş Konfederasyonu'nun araştırması ise her 10 kamu emekçisinden en az sekizinin borçlu olduğunu, her üç emekçi ailesinden birinin yoksulluk sınırı altında yaşadığını ortaya koymaktadır (*Cumhuriyet*, 14.10.2018).

hareketleri denetim altına alınmalı, ücretlerin enflasyon kadar artırılması, çalışma saatlerinin azaltılıp herkese istihdam sağlanması hedeflenmelidir.

Emekçi halkın çıkarlarını merkeze koyan böylesi bir seferberlik geçmiş deneyimler ve dersler ışığında şu politik yöneliştten uzak durmalıdır: Muhalefet partilerinde ve çoğu sosyalist çevrede yaygın olan Erdoğan'ın otoriter "tek adam rejimi" karşıtlığı temelinde bir politik mücadele yürütmek. "Önce bir demokrasiyi sağlayalım..." şeklindeki bu yaklaşım, istibdada karşı hürriyet hedefini önüne koyduğu ölçüde elbette anlamlı ve meşrudur. Ancak asıl sorun şuradadır: Bu "demokrasi" ya da hürriyet mücadelesinde hangi sosyal ve sınıfsal güçlere dayanacaksınız? Burada Türkiye soluna da musallat olmuş politik yönelişin bir ayağı, toplumsal bir dış güç olarak AB'den ülkeye demokrasi geleceği beklentisidir. Oysa emperyalist burjuvazinin bir kanadının temsilcisi olan AB, kendi çıkarları doğrultusunda ve oldukça pragmatik davranan bir kurum olmaktan öteye geçememiştir. 2011 yılında Avrupa ekonomilerinde krizin etkilerinin ağırlaştığı bir dönemde bu kurumun başını çeken Almanya'nın krizdeki Yunanistan'a yönelik, adeta İMF'den farklı olmayan tefeci ve dayatmacı tavrını hatırlayalım. Öte yandan, benzer şekilde, bir iç dinamik olarak Türkiye'nin "ilerici" burjuva çevrelerinden de medet ummak söz konusu politik yönelişin diğer ayağını oluşturmaktadır.

Halbuki Türkiye büyük burjuvazisinin uzun yıllardır önde gelen hedeflerinden biri Ortadoğu ve Afrika (MENA) ile Kafkas bölgesinde ekonomik ve politik bakımdan egemen bir güç olmaktır. Bunun yanı sıra bir diğer hedef de ana ihracat bölgesi olan AB ile ilişkilerde yukarıda belirttiğimiz gibi Türkiye'yi "Avrupa'nın Çin'i yapmak"tır. Her iki hedef açısından Erdoğan/AKP ile Türkiye burjuvazisinin farklı fraksiyonları aralarındaki başka birçok gerilime¹⁷ rağmen bir uzlaşma içindedirler:

Erdoğan burjuvazinin diğer kanatlarına birçok armağan vermiş, TÜSİAD burjuvazisiyle de geçmişte çok kavga etmiş olabilir. Ama bugün Batıcı burjuvaziye de bir hediye vaat ediyor: Dünya ekonomisinin altüst olduğu, Trump'ın başlattığı bir ticaret savaşına teslim olduğu bir dönemde tek elden karar alan, ülkeyi bir anonim şirket gibi yöneten, hızlı bir karar ve uygulama süreciyle sermayeye hizmet, işçi sınıfına taarruz.¹⁸

Türkiye burjuvazisinin söz konusu hedefleri aynı zamanda demokrasi karşısındaki fırsatçı tutumunu da belirlemektedir. Kısa bir süre önce eski TÜSİAD başkanı Tuncay Özilhan açıkça ifade etmiştir:

17 Bu gerilimin günümüzde cereyan eden en sıcak örneği, Erdoğan'ın kriz ortamını da fırsat bilerek, Batıcı burjuvazinin önemli temsilcilerinden biri olan İş Bankası'nın hisselerinin Hazine ve Maliye Bakanlığı'na devredilmesini talep ederek bankayı kontrol etmeye dönük hamlesidir.

18 S. Savran, "Rabacılığın istibdatı", *Gerçek*, Ağustos 2018, sayı: 107.

Liberal demokrasi, hukuk devleti ve piyasa ekonomisinin tüm dünyaya barış ve refah getireceği beklentisinin boş çıktığını itiraf etmek durumundayız. Dünyanın ekonomik ve siyasi güç dengelerinin yeniden oluştuğu, adeta tektonik değişimlerin yaşandığı bu çağda, değişimin hızına ayak uydurabilmek için ülkelerin hızlı ve etkin karar alması gerekiyor. Değişime uyum sağlamak ve değişimin geniş kitleleri etkileyen sonuçlarıyla başa çıkmak için birçok ülkede, güçlü liderler dönemine girildiğini görüyoruz.¹⁹

Türkiye'nin içinden geçmekte olan krizin daha da derinleşmesi ve bir çöküşe doğru yönelmesi durumunda faturanın kime çıkacağı sorusu belirleyici önem kazanır. Yukardaki tespitlerimiz ışığında bu faturanın (işsizlik, kıdem tazminatının kaldırılması vd.) büyük ölçüde emekçilere çıkartılacağını öngörebiliriz. Öyleyse sınıf çıkarlarının bu kadar keskin bir şekilde karşı karşıya geldiği kriz koşullarında, emperyalizmden ve burjuvaziden bağımsızlaşamayan bir mücadelenin kazanma şansı bulunmamaktadır. Tam da bu nedenle Türkiye solunda da yaygın olan yukarda değindiğimiz politik yöneliş burjuvazinin “ilerici” kesimleriyle bir çıkar ortaklığı, bir uzlaşma olabileceği umudunu beslediği ölçüde emekçilerin istibdat rejimine ve ekonomik krize olan mücadele kapasitesini zayıflatmaya yol açacaktır.

Krizin faturasının emekçilere yıkılmasına karşı yukarda özetlediğimiz türde acil talepler etrafında geniş bir emek cephesini örgütlemek ve kimilerinin “karşı mahalle” diye andıkları toplumsal katmanların da içinde yer aldığı işçi sınıfına ve emekçilere gitmek en öncelikli görevdir. Mücadele elbette çok geniş kesimleri kapsamlı ama içinde kadınların, Kürtlerin ve göçmenlerin de yer aldığı diğer ezilen kesimlerle ittifak içinde bu mücadelenin işçi sınıfının ihtiyaç ve taleplerini merkeze alan sınıfsal bir zemine oturtulması hedeflenmelidir.

19 *Hürriyet*, 18.01.2018.